

Joanna M. Łukasik

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Pamiętniki. W kręgu zainteresowań polskich badaczy. Historia – tradycja – kontynuacja

ABSTRAKT [Abstract]. Łukasik Joanna M., *Pamiętniki. W kręgu zainteresowań polskich badaczy. Historia – tradycja – kontynuacja*. [Diaries. In the area of interest of Polish researchers. History. Tradition. Continuation]. *Debata Edukacyjna* nr 5, 2012, pp. 55–63, ISSN 1895-2763

W prezentowanym artykule omawiam historię idei pamiętników na gruncie polskiej socjologii oraz pedagogiki. Przedstawiam najważniejsze założenia oraz znaczenie konkursów na pamiętnik oraz sposoby wykorzystania materiałów jako źródeł w badaniach biograficznych.

Słowa kluczowe: pamiętnik, biografia, pedeutologia

In this paper I discuss the history of the memoirs idea on the basis of Polish sociology and pedagogy. I present the most important assumptions and the importance of diary competition and show how to use the materials as sources of biographical studies.

Key words: diary, biography, pedeutology

Pamiętniki jako dokument, jako żywy, subiektywny zapis doświadczeń, doznań, przeżyć autora stanowią przedmiot badań socjologów, antropologów, pedagogów, pedeutologów od ponad 100 lat. Na czym polega ich wartość, pozwalająca poznać i zrozumieć życie człowieka w jego niepowtarzalnej trajektorii? Częściowej odpowiedzi na to pytanie udziela D. Demetrio (2000, s. 9): „Chęć opowiadania o sobie towarzyszy nam od setek lat, prawdopodobnie od chwili, w której pisanie jako akt twórczy przybrało formę historii o życiu, opowiedanej w pierwszej osobie, z zamiarem ocalenia od zapomnienia określonych przeżyć i doznań”. Poza „ocaleniem od zapomnienia” niewątpliwą wartość materiałów pamiętnikarskich możemy upatrywać w tym, że pozwalają poznać i zrozumieć sens życia jednostki uwikłanej w bieg życia społeczno-polityczno-gospodarczego z perspektywy jej osobistych doświadczeń współtworzących to życie. Treści pamiętników w naukach społecznych traktowane są najczęściej w dwojaki sposób: albo jako podstawowe źródło wiedzy, albo jako uzupełniające.

Historia

Badania, których przedmiot analizy stanowią materiały pamiętnikarskie, prowadzone są przede wszystkim w obrębie nauk społecznych. W Polsce największe zainteresowania tego typu badaniami są obecne w socjologii, gdzie „autobiografie jako źródło danych (materiał) funkcjonują [...] w obrębie metody najczęściej nazywanej biograficzną lub dokumentów osobistych” (Skibińska 2006, s. 31).

Za prekursora koncepcji metody biograficznej w naukach humanistycznych można uznać W. Diltheya (Kłoskowska 1990, s. 183). Podkreślał on, że w XVIII i XIX stuleciu powstała nowoczesna biografia jako najbardziej filozoficzna postać historii. Zwrócił uwagę na to, że człowieka można rozumieć nie tylko przez psychologiczne eksperymenty, ale przede wszystkim przez historię i kulturę, zaspokajającą jego potrzeby duchowe. Kontakt człowieka z kulturą odbywa się dzięki „przeżywaniu” i „rozumieniu” wartości (tamże, s. 182). Dilthey uważał, że w naukach humanistycznych chodzi głównie o rozumienie jednostki w kategoriach doświadczania (przeżywania i rozumienia) przez nią samą kultury i społeczeństwa (funkcji symbolizujących kultury) w kontekście historycznym (Dilthey 2004). Wobec tego można powiedzieć, że rozumiejące podejście w odniesieniu do badań rzeczywistości społecznej pozwala uchwycić nie tylko „znaczenia, jakie ludzie nadają obiektom i swym działaniom, ale również pozwala ukazać kontekst doświadczenia, z którego znaczenia te wyrosły” (Dróżka 2004, s. 58).

Metoda biograficzna ma więc swoją ugruntowaną pozycję w naukach społeczno-kulturowych, humanistycznych, zwłaszcza w socjologii o orientacji humanistycznej, nazywanej też socjologią jakościową. E. Skibińska (2006, s. 32) podkreśla, że „zainteresowanie autobiografią jako źródłem danych w badaniach empirycznych w obrębie socjologii związane jest z okresem przełomu antypozytywistycznego w nauce, a ponadto z podejmowaniem prób określenia jej odrębności jako dyscypliny naukowej, poszukiwania przez nią własnego przedmiotu zainteresowań i metody jego poznania”.

W Polsce pierwszym socjologiem, który wykorzystał autobiografię jako materiał analiz naukowych, był Florian Znaniecki. Przedmiotem analizy socjologicznej uczynił autobiografie polskich emigrantów w Ameryce w wydanej wspólnie z W.I. Thomasem pracy zatytułowanej *Chłop polski w Europie i Ameryce*¹ (*The Polish Peasant in Europe and America*). Istotne dla tej publikacji jest również to, że jej całość poprzedzona jest *Notą metodologiczną* (*Methodological Note*), w której autorzy prezentują założenia zastosowanej metodologii oraz *Wstępem* (do trzeciego tomu *Pamiętnik Imigranta/ Monograph Of An Immigrant Group*), w którym „wyjaśniają i uzasadniają celowość analizowania autobiografii w badaniach socjologicznych” (Skibińska 2006, s. 33). We *Wstępie* prezentują swoje stanowisko w kwestii celowości i możliwości wykorzystania autobiografii dla poznania grupy (warstwy) społecznej².

Sposób pozyskiwania materiału badawczego zapoczątkowany przez W.I. Thomasa i F. Znanieckiego stał się początkiem dynamicznego rozwoju socjologicznych badań biograficznych w Polsce (wystarczy tu wymienić chociażby pierwszy zorganizowany przez Znanieckiego w 1921 roku konkurs na „Życiorys własny robotnika” w Instytucie Socjologicznym przy Uniwersytecie Poznańskim). Zdaniem W. Dróżki

¹ Autobiografia została wykorzystana jako przedmiot analizy w trzecim tomie. Była to autobiografia Władysława Wiśniewskiego, człowieka niewykształconego, który przed przyjazdem do Ameryki mieszkał w Lubotyniu pod Koninem w zaborze rosyjskim. Jego biografia liczyła 312 stron i była pierwszą tak obszerną wypowiedzią napisaną na zamówienie i kupioną przez W.I. Thomasa i F. Znanieckiego. Autorzy zatytułowali ją *Pamiętnik Władka* (t. III). Stanowiła jedno z wykorzystanych przez autorów źródeł informacji (podstawowe źródło stanowiły 764 listy napisane i otrzymane przez emigrantów polskich od ich rodzin, ponadto badacze korzystali też z informacji zgromadzonych w archiwach i aktach organizacji związkowych, instytucji opieki społecznej, z prasy polonijnej, dokumentacji parafialnej i in.)

² Podstawą tych rozważań było pokazanie wzajemnych zależności między jednostką a grupą społeczną, a w konsekwencji traktowanie osobowości człowieka jako źródła przyczyn dokonujących się zmian społecznych oraz społeczeństwa jako źródła zmian osobowości (Skibińska 2006, s. 34–35).

metoda badań socjologicznych na podstawie dokumentów autobiograficznych może być nazwana *metodą polską*. Wprowadził ją bowiem do socjologii i opracował jako odrębną metodę badań socjologicznych polski socjolog Florian Znaniecki. Jej twórca twierdził, iż dla charakterystyki poszczególnych danych – postaw i wartości – osobiste relacje stanowią najdokładniejsze źródło. Badania historii życia, autobiografie uważał Znaniecki za znakomity sposób poznawania świadomości społecznej (postaw, wartości, osobowości społecznej), a także rozmaitych jej zależności i uwarunkowań (1993, s. 29).

Ponadto podkreślał on, że

Dla socjologa, jak i dla psychologa, autobiografia jest dokumentem osobistego, świadomego życia autora, wyrazem jego subiektywnych doświadczeń [...]. Jej wielka bezpośrednia wartość jako dokumentu życiowego wynika stąd, że wyraża ona znaczną ilość różnorodnych i powiązanych doświadczeń osobnika, które nawzajem się dopełniając i oświetlając dają badaczowi daleko lepsze ich zrozumienie, analizę i korektę, niż gdy ma do czynienia z poszczególnymi, odosobnionymi wypowiedziami, jak w kwestionariuszu, wywiadzie lub liście [...]. Im liczniejsze i różnorodniejsze mamy autobiografie z pewnej zbiorowości ludzkiej, tym dokładniej i bardziej wyczerpująco możemy odtworzyć te systemy i wzory społeczne, które w niej istnieją, i te zmiany, które w niej zachodzą (Znaniecki 1984, s. XI).

Znaniecki włączając do badań socjologicznych dokumenty osobiste (listy, pamiętniki, biografie) wprowadził również w odniesieniu do nich specyficzne zasady metodologiczne. Jedną z nich była zasada współczynnika humanistycznego. Zasada ta określa typ rozumienia badanych zjawisk społecznych, a dokładnie oznacza, iż socjolog musi patrzeć na zjawiska społeczne „oczami ich uczestników”, musi rozumieć znaczenie i motywację ludzkich zachowań.

Podstawowym materiałem empirycznym jakiegoś ludzkiego działania – twierdził – jest doświadczenie samej osoby działającej, uzupełnione doświadczeniem tych, którzy reagują na jej działanie, powtarzają je lub w nim uczestniczą [...]. Naukowiec, który chce studiować owe działania w sposób indukcyjny, musi brać je tak, jak istnieją one w ludzkim doświadczeniu tych, którzy działają, i tych, którzy na te działania reagują. [...] dane takie posiadają dla badacza współczynnik humanistyczny (za: Nowak 1985, s. 68).

Istotą tej reguły jest zatem uświadomienie, że bez odwoływania się do znaczenia, jakie ludzie nadają rzeczom, zjawiskom czy też sytuacjom, doświadczeniom, w jakich uczestniczą i związanych z tym przeżyciami, nie można zrozumieć i wyjaśnić ich postępowania. Zatem zasada metodologiczna współczynnika humanistycznego³ jest niezbędną w badaniach z wykorzystaniem dokumentów osobistych (zob. Znaniecki 2008, s. 67–70).

Autobiografie stanowiły dla Znanieckiego rodzaj

doskonałego materiału socjologicznego, źródło faktów społecznych, prezentowanych od strony subiektywnej, czyli z punktu uczestniczącej w nich jednostki, zgodnie z jej indywidualnym spostrzeganiem i rozumieniem tych faktów. Subiektywizm autora autobiografii stanowił jej podstawowy walor. Za metodę pozwalającą na skonstruowanie teorii naukowej na podstawie danych empirycznych uznał Znaniecki indukcję analityczną. Przejście od faktów do teorii mia-

³ Dyrektywa współczynnika humanistycznego odnosi się nie tylko do badania życia poszczególnych ludzi, ale również do wyjaśniania i interpretowania zachowań całych zbiorowości, grup i środowisk społecznych. Osobiste doświadczenia, przeżycia, odczucia i dążenia członków grupy składają się na obraz tej grupy, a świadomości jednostkowe (indywidualne) tworzą świadomość grupową (zbiorową).

ło dokonywać się zgodnie z precyzyjnie określoną procedurą. Niestety procedura ta nie została nigdzie opisana. Można jedynie przypuszczać, że F. Znaniecki prezentował ją swoim uczniom i być może stanowiła przedmiot ich wspólnych dyskusji w celu jej doskonalenia. Niestety nie istnieją żadne publikacje na ten temat (za Skibińska 2006, s. 41).

Dzięki zainicjowanym przez polskiego pioniera badań biograficznych w socjologii w Polsce rozwinął się nurt badań z wykorzystaniem jego metody. Mimo iż koncepcje F. Znanieckiego w kwestii wykorzystania autobiografii w badaniach socjologicznych były przedmiotem krytyki w Polsce⁴ w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej, jego dokonania i wkład w socjologię w omawianym zakresie jest nieoceny-
niony.

Tradycja

Treści pamiętników są źródłem wiedzy „autentycznej”, bo wypływającej z codziennego doświadczenia osób działających, bezpośrednio doświadczających codzienności i definiujących jej sytuacje, wydarzenia itp. Dlatego też działania ludzi, ich zachowania stają się bardziej wartościowe, kiedy badane są i rozumiane z perspektywy osób, których dotyczą.

Znaniecki poza wprowadzeniem metody biograficznej do badań socjologicznych został uznany również za pioniera w dziedzinie pozyskiwania materiałów pamiętnikarskich drogą konkursową. W roku 1921 jako dyrektor powołanego przy Uniwersytecie Poznańskim Instytutu Socjologii ogłosił konkurs zaadresowany do wszystkich ludzi pracujących w Polsce i wykonujących pracę fizyczną, zatytułowany „Życiorys własny robotnika”. Ponadto w okresie międzywojennym był inspiratorem kolejnych badań autobiograficznych. Wymienić tu należy dwa konkursy na pamiętniki mieszkańców polskiego Górnego Śląska na temat stosunków polsko-niemieckich ogłoszone w 1933 roku (pierwszy dla mieszkańców powyżej 21 roku życia, drugi dla młodzieży), a także ogłoszony w 1938 roku konkurs na pamiętniki bezrobotnych.

Dokonując szczegółowej analizy instytucji konkursów pamiętnikarskich, M. Skibińska (2006, s. 37) dodaje, że

Instytut przeprowadzał także konkursy autobiograficzne wśród innych grup społecznych, z inicjatywy jego pracowników. Warto tu odnotować konkurs na pamiętniki nauczycieli, pamiętniki więźniów („Życiorys przestępcy Urle–Naczolnika, został wydany przez Stanisława Kowalskiego w 1933), pamiętniki rzemieślników Poznania (przerwany z braku finansów czy konkurs na „Pamiętnik pracy wyborczej kobiet” zainicjowany przez profesor Dobrzyńską-Rybicką (1925) (Polski Instytut Socjologiczny, 1936).

Metoda biograficzna wprowadzona przez Znanieckiego, wykorzystywana między innymi do badań nad świadomością społeczną, a także inicjatywa konkursów na pamiętniki kontynuowana była przez jego ucznia Józefa Chałasińskiego (dyrektora Insty-

⁴ W okresie międzywojennym F. Znaniecki był szczególnie krytykowany przez Władysława Grabskiego. Przedmiotem jego krytyki był głównie subiektywizm podejścia naukowego Znanieckiego. Jednocześnie W. Grabski wypracował własne sposoby gromadzenia i opracowania autobiografii, przekonując o zasadności, a nawet konieczności stosowania metod statystycznych. Zestawienie statystyczne polegało na wynotowywaniu częstotliwości występowania określonych wypowiedzi dotyczących faktów, opinii. Ten sposób podejścia przyjmował również w Ludwik Krzywicki.

tutu Kultury Wsi). Jego pierwszą pracą napisaną na podstawie analizy autobiografii (pozyskanych drogą konkursu ogłoszonego w 1921 roku przez F. Znanieckiego) była rozprawa habilitacyjna *Drogi awansu społecznego robotnika* (1931). Chałasiński prowadził badania w zakresie świadomości społecznej, a także nad wartościami, postawami i dążeniami różnych grup i środowisk społecznych na podstawie pamiętników i autobiografii. W 1936 roku ogłosił konkurs „Na opis swego życia, pracy, przemysłów i dążeń” skierowany do młodzieży wiejskiej, która nie ukończyła 30 roku życia. Dzięki bogactwu i różnorodności otrzymanych prac (1544) na ich podstawie napisał czterotomowe dzieło zatytułowane *Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*, w którym ukazał proces kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce, a także nabywania przez młodzież chłopską świadomości jej przynależności do tej warstwy, ukierunkowywującej jej dążenia i aspiracje społeczno-kulturowe. Chałasiński poszczególne wypowiedzi biograficzne traktował jako fakt społeczny, a autorów jako przedmiot badań, ponieważ są częścią określonego środowiska społecznego, którego wpływ na zachowania bada. J. Chałasiński, podobnie jak F. Znaniecki, uważał, że subiektywizm wypowiedzi jest zaletą autobiografii, ponieważ pozwala poznać „dążenia, uprzedzenia czy przesady obecne w doświadczeniu jednostek składających się na poznawaną grupę, zbiorowość społeczną. Faktem społecznym jest też dla niego samo pisanie autobiografii, stanowiące jakąś formę zachowania społecznego (aspekt psychiczny i społeczno-kulturowy)” (Skibińska 2006, s. 45). Ponadto warto dodać, że Chałasiński podkreślał, że nie jest możliwe precyzyjne określenie liczby autobiografii, którą można byłoby uznać za wystarczającą, gdyż nie można wypracować kryteriów ilościowego jej doboru. Jego zdaniem zależy to od opracowywanego zagadnienia, jakości i rodzaju autobiografii. Wobec analiz statystycznych prezentował negatywne stanowisko, gdyż świadomości zbiorowej, powiązań danego zachowania ze środowiskiem społecznym nie sposób wyrazić liczbami (por. tamże). Chałasiński nie odrzucał jednak całkowicie możliwości stosowania metod statystycznych w opracowywaniu autobiografii (tu prezentował stanowisko odmienne niż Znaniecki). Postrzegał ją jednak jako bardzo ograniczoną i pomocniczą tylko o tyle, o ile socjolog pragnie określić doniosłość społeczną jakiegoś procesu, którą ustala się na podstawie jego częstotliwości.

Sumując można zatem powiedzieć, że pomiędzy poglądami Chałasińskiego i Znanieckiego istnieje podobieństwo w zakresie sposobu pozyskiwania oraz opracowywania materiału autobiograficznego. Odmienność stanowiska przejawia się jedynie w kwestii stosunku do możliwości i celowości korzystania ze statystycznych metod opracowywania danych.

Badania z wykorzystaniem autobiografii prowadził również socjolog Ludwik Krzywicki, kierujący w okresie międzywojennym Instytutem Gospodarstwa Społecznego (IGS). W 1931 roku ogłosił on konkurs na pamiętniki i życiorysy bezrobotnych (które następnie opracował w dwóch tomach pt. *Pamiętniki bezrobotnych*), w 1933 roku na pamiętnik chłopów oraz w 1936 roku na pamiętniki emigrantów. Celem badań podejmowanych przez Krzywickiego było przedstawienie rzeczywistości tak, jak spostrzegają ją ludzie zajmujący najniższe miejsce w hierarchii społecznej. W jego badaniach cele naukowe „wydają się być traktowane jako kompatybilne z celami społecznymi, do których realizacji autobiografie miałyby posłużyć, co nie umniejsza ani ich wartości, ani ważności samych badań” (Skibińska 2006, s. 55). Autobiografie były traktowane jako środek dotarcia do interesującego wycinka rzeczywistości, natomiast jej poznaniu służyły kompleksowe badania z zastosowaniem różnych metod zbierania danych. L. Krzy-

wickiego interesowały nie problemy świadomości społecznej, a obiektywnie istniejące aspekty rzeczywistości. Jako konieczny element analizy uznawał on analizy statystyczne (kodowano i liczono częstotliwość pojawiania się postaw, przeżyć, dążeń i innych informacji zawartych w autobiografiach i przedstawiano je w postaci tabelarycznej), które miały chronić przed formułowaniem nieuprawnionych wniosków.

Podstawowe różnice w podejściu do autobiograficznych badań L. Krzywickiego i F. Znanieckiego polegały na odmiennym ocenianiu jakości informacji, które były nie tylko subiektywnym, ale i obiektywnym źródłem faktów. Zdaniem Krzywickiego autobiografia nie była doskonała jako materiał socjologiczny, dlatego też wymagała uzupełnienia przez materiał statystyczny dotyczący badanej społeczności. Ponadto zebrany przez niego materiał analizowany i interpretowany był zgodnie z teorią materializmu historycznego (por. tamże, s. 53–63).

Metoda autobiograficzna zapoczątkowana przez Znanieckiego, kontynuowana w okresie międzywojennym, rozwijała się również po wojnie. Z jednej strony można powiedzieć, że w badaniach powojennych nastąpił znaczny rozwój ruchu pamiętnikarskiego, a zbiory pamiętników wykorzystywane były do analiz socjologicznych do badania świadomości społecznej różnych grup społecznych i zawodów, rozmaitych studiów i opracowań. Z drugiej strony jednak, co podkreśla Skibińska (2006), mimo iż w pierwszych latach powojennych konkursy na życiorysy własne były jedyną metodą pozyskiwania autobiografii, to poziom zainteresowania nimi był dość zróżnicowany. Ponadto często zgromadzony materiał autobiograficzny nie stawał się przedmiotem analiz socjologicznych albo miał być poddany analizom w przyszłości. „Milczenie polskich socjologów, zaniechanie przez nich prowadzenia badań autobiograficznych czy niepodejmowanie analiz socjologicznych zgromadzonego materiału autobiograficznego (Skibińska 2006, s. 64)” można jedynie zrozumieć odwołując się do kontekstu historycznego i politycznego Polski powojennej. Mimo tego wartość materiałów autobiograficznych pozyskiwanych drogą konkursową na pamiętniki doceniali w swych badaniach Jan Szczepański (1956, 1971), wspomniany Józef Chałasiński (1963), Bronisław Gołębiowski (1969; zob. też 1983, 2001), Franciszek Jakubczak (1964), Eugenia Jagiełło-Łysiowa (1964, 1967) Barbar Weber i in. (por. W. Dróżka 1993, 2004, 2008).

W świetle tradycji metoda biograficzna to nie tylko sposób (procedura) gromadzenia danych o przedmiocie badań wraz z przynależnymi jej sposobami analizy treści, lecz postawa teoretyczno-metodologiczna wobec rzeczywistości społeczno-kulturowej ze współczynnikiem humanistycznym.

Kontynuacja⁵

W związku z przemianami teoretycznymi w naukach społecznych, humanistycznych następowały też zmiany we wzorcach metodologicznych, a zwłaszcza poszerzała się refleksja nad sposobami i efektami gromadzenia danych (por. D. Lalak 2010).

Przez ostatnie ćwierćwiecze w naukach społecznych dokonała się cicha rewolucja metodologiczna, powodująca zacieranie się granic między dyscyplinami. Nauki społeczne, polityczne i humanistyczne zbliżają się do siebie, wspólnie koncentrują na interpretatywnym i jakości-

⁵ Mając na myśli kontynuację w zakresie badań autobiograficznych w Polsce ograniczam się jedynie do jej wycinka, odwołując się do pedeutologii.

wym podejściu do badań i teorii. Nie są to zupełnie nowe trendy, ale przyjmują one obecnie taki zakres, że możemy mówić o „jakościowej rewolucji” w naukach społecznych i dziedzinach im pokrewnych. [...] Nic dziwnego, że ta cicha rewolucja spotkała się z oporem, [...] który wyrasta z neokonserwatywnego dyskursu i ostatniego raportu opublikowanego przez National Research Council [...]. Przeobrażenia, które rozpoczęły się w sferze badań jakościowych we wczesnych latach 90. XX wieku, były kontynuowane aż do końca dekady. Wielu uczonych zaczęło dostrzegać, że skończyły się czasy obiektywnych badań (Denzin, Lincoln 2009, s. 2–3).

Na gruncie polskim, zdaniem socjolog A. Wyki, swoisty zwrot ku metodologii jakościowej (ku nowym wzorcom badań społecznych) obserwowany jest od lat 80. XX stulecia. Przyczyną tego jest jej zdaniem to, że polska socjologia tylko częściowo spełniła swą funkcję przewidującą (m.in. nie była w stanie przewidzieć ani wybuchu społecznego 1980–1981, ani jego cech strukturalnych) z powodu zdominowania socjologii metodami ilościowymi i nieadekwatnością ich wobec problemów rzeczywistości. Ponadto wpływ na zmiany na gruncie metodologii badań socjologicznych związany jest z przełomem w socjologii światowej, w której uwidocznił się wyraźny przełom antypozytywistyczny, związany z ogólniejszymi zmianami filozofii nauki i samej filozofii (por. Wyka 1993). W. Dróżka podkreśla także, że istnieje różnica pomiędzy współczesnymi a dawnymi badaniami biograficznymi. Istotę różnic upatruje w tym, że po pierwsze – wykorzystywane są inne źródła danych autobiograficznych niż pamiętniki czy dzienniki uzyskane poprzez konkurs; po drugie – stosuje się wiele „różnych technik interpretacji wypowiedzi autobiograficznych, w których kładzie się nacisk nie tyle na analizę treści (podejście bardziej tradycyjne), co na to, jak snuta jest opowieść o własnym życiu. Wypowiedzi autobiograficzne są tu rozumiane jako kulturowo ukształtowane sposoby opowiadania o własnym życiu” (Dróżka 2002, s. 15).

W polskiej pedeutologii biografę wykorzystał po raz pierwszy Bronisław Gołębiowski, opisując historyczny proces kształtowania się zawodu nauczyciela, poczynając od sylwetki Kazimierza Deczyńskiego – pierwszego nauczyciela parafialnego pochodzenia chłopskiego. Kontynuatorką jego badań w dziedzinie pedeutologii, której przedmiotem analiz stały się pamiętniki nauczycieli, jest Wanda Dróżka. Na przełomie lat 1989 i 1990 dostrzegła ona potrzebę podjęcia badań z wykorzystaniem biografii. Wówczas rozpoczęła badania nad pokoleniowym wizerunkiem nauczycieli w Polsce w sytuacji zmiany ustrojowej. Na ich podstawie sformułowała tezę o dokonującej się zmianie pokoleniowej nauczycieli. Teza ta stanowiła punkt wyjścia do kolejnych badań nad młodym pokoleniem nauczycieli lat 90. podjętych w latach 1992/1993 (por. Dróżka 2002, s. 9 oraz 1993, 1997, 2008). Badania dostarczyły materiału badawczego o dość jednolitym charakterze.

W przeważającej mierze ukazuje on postawy badanych nauczycieli wobec wartości, wobec sfery edukacji i jej roli społeczno-kulturowej, wobec różnych problemów zawodowych i społecznych, oraz cele i dążenia, sposoby ich realizacji w pracy i w życiu, a także szersze przemiany tej grupy zawodowej. W każdym z pamiętników ich autorzy przedstawiają dzieje swojego życia i pracy, tak jak je sami postrzegają i doświadczają w sposób im właściwy. Są zatem wyrazem świadomości ich autorów, choć razem wzięte stanowią obraz świadomości, aspiracji, roli, pozycji oraz stylu życia (etosu) całej grupy młodych nauczycieli (Dróżka 2004, s. 65).

Historia i tradycje zarówno socjologii, jak i pedeutologii z wykorzystaniem pamiętników stały się również inspiracją do podjęcia badań przez autorkę artykułu Joannę

Łukasik. W kwietniu 2009 roku ogłoszony został ogólnopolski konkurs na pamiętnik, dziennik, reportaż nt. „Miesiąc życia nauczyciela”. Jego inicjatywa i sens wynikały z głębokiego przeświadczenia o konieczności poznania codziennych doświadczeń zawodowych i pozazawodowych nauczycieli, ich wpływu na całokształt życia oraz sensów i znaczeń, jakie im nadają⁶. Pamiętniki nadesłane na konkurs umożliwiły rozpoznanie wielorakich problemów i uwarunkowań nauczycielskiej egzystencji w wymiarze osobisto-rodzinnym, zawodowym i społecznym w aspekcie codziennych doświadczeń (Łukasik 2011). Niewątpliwym sukcesem konkursu, co podkreślali jego uczestnicy, była możliwość codziennego, świadomego, refleksyjnego spojrzenia na wydarzenia z pewnej perspektywy, z dystansem (po pewnym czasie), ze zrozumieniem sensu danego zdarzenia, działania, zachowania, o czym pisze jedna z uczestniczek: „W aspekcie tego co się wydarzyło między pisaniem, drukowaniem a czytaniem – zapiski codzienności nabrały nowego sensu. Tekst aż się prosi o ciąg dalszy [...]. Lubię spojrzeć na siebie, zobaczyć, jak zmienia się moje życie, myślenie. To pomaga w nabraniu dystansu” (tamże, s. 255).

Autobiografia jako metoda badań, jako źródło informacji ma ogromną wartość dla badaczy jakościowych (por. Lalak 2010). Jednak nie tylko dla nich. Metoda biograficzna stwarza również autorom biografii możliwość podmiotowego zaistnienia. „Przedmiotem analiz i opisu narracyjnego są bowiem ich doświadczenia oraz refleksja, którą ta metoda znakomicie wyzwala; refleksja nad sobą, swym życiem, [...] nad swym działaniem, jego rezultatami i uwarunkowaniami” (Dróżka 2002, s. 29).

Literatura

- Dilthey W. 2004, *Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych*, Gdańsk
- Bogaj A., Dróżka W. (red.) 2010, *Proces stawania się nauczycielem: teoria i praktyka*, Kielce
- Chałasiński J. i in. 1964, *Awans pokolenia. Młode pokolenie wsi Polskiej Ludowej*, Warszawa
- Chałasiński J. 1946, *Młode pokolenie chłopów. Zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*, t. 2, Rzym
- Chałasiński J. (red.) 1980, *Pamiętniki nauczycieli: w 75-lecie ZNP*, Warszawa
- Denzin N.K., Lincoln Y.S. 2009, *Metody badań jakościowych*, t. 1 i 2, Warszawa
- Dróżka W. 2008, *Generacja wielkiej zmiany: studium autobiografii średniego pokolenia nauczycieli polskich 2004*, Kielce
- Dróżka W. 2006, *Kategorie analityczne w badaniach pedeutologicznych w świetle założeń refleksyjnych nurtów poznawczych w naukach społecznych*, „Chowanna”, t. 1(26)
- Dróżka W. 1997, *Metoda biograficzna z perspektywy rozwoju orientacji humanistyczno-jakościowej w pedagogice*, „Edukacja” nr 4
- Dróżka W. 2004, *Młode pokolenie nauczycieli. Studium autobiografii młodych nauczycieli polskich lat dziewięćdziesiątych*, Kielce
- Dróżka W. 2002, *Nauczyciel. Autobiografia. Pokolenia. Studia pedeutologiczne i pamiętnikoznawcze*, Kielce
- Dróżka W. 2005, *Nauczycielska dojrzałość: pamiętniki średniego pokolenia nauczycieli 2004*, Kielce

⁶ Termin nadsyłania prac został wyznaczony na dzień 31 grudnia 2009, rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło w marcu 2010 roku.

- Dróżka W. 1993, *Pokolenia nauczycieli*, Kielce
- Gołębiowski B., Grad M., Jakubczak F. (red.) 1983, *Pamiętniki Polaków 1918–1978. Antologia pamiętnikarstwa polskiego*, Warszawa
- Gołębiowski B. 2001, *Społeczeństwo i polityka. Studia pamiętnikoznawcze*, Warszawa
- Gołębiowski B. (red.) 1966, *W poszukiwaniu drogi. Pamiętniki działaczy*, Warszawa
- Jakubczak F. 1964, *Awans młodego pokolenia wsi w mieście*, [w:] Chałasiński i in. (red.), *Awans pokolenia. Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*, Warszawa
- Kłoskowska A. 1990, *Kulturologiczna analiza biograficzna*, [w:] Włodarek J., Ziółkowski M. (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa–Poznań
- Lalak D. 2010, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa
- Łukasik J. 2011, *Z codzienności nauczyciela*, Jastrzębie Zdrój
- Nowak S. 1985, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa
- Skibińska E. 2006, *Mikroświaty kobiet. Relacje autobiograficzne*, Radom
- Tabor U. 2008, *Biograficzne uwarunkowania rozwoju nauczyciela. Analiza jakościowa*, Katowice
- Wyka A. 1993, *Badania jakościowe w dobie transformacji, czyli o słuchaniu społeczeństwa*, „Kultura i Społeczeństwo” 1993, nr 3
- Znaniński F. 1984, *Przedmowa*, [w:] Chałasiński J., *Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*, t. 1, Warszawa
- Znaniński F. 2008, *Metoda socjologii*, Warszawa